

**De nationalistische internationale:
sleuteljaar 1979**

Storm, H.J.

Citation

Storm, H. J. (2025). De nationalistische internationale: sleuteljaar 1979. *De Groene Amsterdammer*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/4260804>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/4260804>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Sleuteljaar 1979

De nationalistische internationale

Om het succes van radicaal-rechts populisme te verklaren, moeten we terug naar eind jaren zeventig, toen twee wereldwijde stromingen opkwamen:

neoliberalisme en identiteitspolitiek.

Eric Storm

8 september 2025

Delen

Leeslijst

Wereldleiders bijeen tijdens de Cancún-top van 1981 in Mexico. Te zien zijn onder meer Ronald Reagan, Margaret Thatcher, Indira Gandhi, Pierre Trudeau en koning Khalid van Saoedi-Arabië.

© Michael Evans / National Archives and Records Administration / Wikimedia Commons

Bij radicaal-rechts populisme denken we al snel aan Donald Trump, Viktor Orbán, Nigel Farage of Geert Wilders. Maar de opmars van politici die zeggen op te komen voor het 'eigen volk', minderheden wegzetten als een bedreiging en hun pijlen richten op de kosmopolitische, wereldvreemde elite beperkt zich niet tot de westerse wereld.

Zo schildert Narendra Modi, de premier van India, moslims af als 'infiltranten' en hij zegt dat de natie bedreigd wordt door de voortplantingsdrift van bepaalde minderheden. In Brazilië noemde ex-president Jair Bolsonaro vluchtelingen 'uitschot' die zoveel mogelijk gewerd moesten worden en gaf hij mijnbouwbedrijven alle ruimte om het Amazonegebied te ontginnen, waarbij hij geen duimbreed toe wilde geven aan de 'indianen'. Rodrigo Duterte, de ex-president van de Filipijnen, die inmiddels wordt vervolgd door het Internationaal Strafhof in Den Haag, riep de bevolking openlijk op om criminelen en drugsgebruikers uit de weg te ruimen, terwijl het nieuwe staatshoofd van Argentinië, Javier Milei, woke vergeleek met kanker en verkondigde dat genderideologie leidt tot pedofilie.

In een zoektocht naar verklaringen voor het succes van deze 'populistische internationale', wordt de val van de Muur in 1989 vaak aangewezen als belangrijkste waterscheiding. De stabiele wereld van de Koude Oorlog, waarin twee homogene blokken tegenover elkaar stonden, verdween en er ontstond al snel ruimte voor een nieuwe soort politiek. Zo maakten nationalisme en etnisch geweld met het uiteenvallen van de Sovjet-Unie, de oorlogen in voormalig Joegoslavië en de genocide in Rwanda een rentree. De terroristische aanslagen van september 2001 luidden vervolgens een tijdperk in van botsende beschavingen.

Tegelijkertijd werden bestaande zekerheden ondermijnd door de globalisering van de economie, de snelle opkomst van China, de kredietcrisis van 2008, de migratiecrisis van 2015 en de coronapandemie van 2020. Het idee dat elke nieuwe generatie het automatisch beter zou hebben dan de vorige kwam op losse schroeven te staan. In deze onzekere tijden verschaften de nieuwe sociale media de populisten een ideaal platform om hun simplistische boodschap te verkondigen.

Maar veel van deze ontwrichtende gebeurtenissen zijn symptomen van diepgaandere veranderingen die teruggaan op de opkomst van twee wereldwijde stromingen: het neoliberalisme en de identiteitspolitiek. Beide kwamen al aan het eind van de jaren zeventig en begin van de jaren tachtig op. Dus in plaats van 1989 komt dan het jaar 1979 als belangrijkste keerpunt naar voren.

De jaren vijftig, zestig en vroege jaren zeventig werden nog gekenmerkt door toekomstgericht optimisme. Het was een tijd van wederopbouw, snelle economische groei, grootschalige ingenieursprojecten, betonnen hoogbouw en het ontstaan van tientallen nieuwe natiestaten in Azië en Afrika. In Nederland werden de Flevopolders en de Deltawerken aangelegd. In Brazilië werd midden in het oerwoud een nieuwe hoofdstad gecreëerd. In Ghana werd de enorme Voltadam gebouwd, en in communistische landen werd rücksichtslos een nieuwe samenleving gevormd.

Politieke debatten gingen gedurende de trente glorieuses over het aanzwengelen van de economie van de welvaartstaat en het hervormen van de infrastructuur, het uitbouwen van de groei, het moderniseren van de rijkdom. Collectieve identiteit en nationaal erfgoed waren geen issue. Zo werd na de oorlog geen poging gemaakt om het historische centrum van Rotterdam te herbouwen. In Brasilia waren alle woonblokken uniform en kregen de straten een nummer. Bij de aanleg van de Aswandam in Egypte werd alleen na lang aandringen van Unesco een reddingsoperatie op touw gezet om een twintigtal antieke tempels te redden. President Nasser dankte voor de hulp door de helft van de tempels weg te geven aan bevriende landen.

Identiteit was geen collectieve, maar een persoonlijke kwestie. Als er al groepen tegenover elkaar geplaatst werden ging het vooral om Oost tegenover West, of (voormalige) koloniën tegenover de oude imperiale mogendheden. In nieuwe natiestaten, maar ook in bestaande landen was het nationalisme vooral naar binnen gericht, met als doel om de band tussen de bevolking en de staat te versterken. Dit betekende ook dat iedereen geacht werd zich te conformeren aan het algemeen belang. Lokale tradities of regionale eigenheid dienden blijmoedig geofferd te worden op het altaar van de vooruitgang. 'Wil de natie leven, dan moet de stam sterven', zo beweerde de onafhankelijkheidsstrijder en latere president van Mozambique Samora Machel.

Pas eind jaren zestig begon de consensus over de door de overheid geleide moderniseringspolitiek langzaam af te brokkelen. Studenten en hippies verzetten zich tegen het zinloze consumptisme, de wapenwedloop, de groeiende milieuvervuiling en de achterstelling van de Derde Wereld. Uiteindelijk was het de oliecrisis van de jaren zeventig die het model van snelle economische groei en maatschappelijke modernisering in twijfel trok. Hoge begrotingstekorten, schulden en inflatie zorgden overal voor economische stagnatie. In het communistische blok leidde dit tot tekorten en lange rijen voor de winkels, terwijl in de westerse wereld de werkloosheid opliep.

In 1979 won Margaret Thatcher de verkiezingen in Groot-Brittannië met een helder antwoord op de economische malaise. Zich baserend op de ideeën van Friedrich Hayek, gaf Thatchers conservatieve regering bedrijven en ondernemers vrij baan. De markt zou als scherpsterechter optreden. Een kleine en efficiënte overheid diende slechts te zorgen voor prijsstabiliteit en een aantrekkelijk ondernemingsklimaat. Daartoe werden de overheidsfinanciën gesaneerd, de macht van vakbonden ingeperkt, staatsbedrijven geprivatiseerd en handelsbelemmeringen opgeruimd.

De republiek Ronald Reagan werd het jaar erop gekozen als president van de Verenigde Staten en voerde soortgelijke hervormingen door. Het neoliberale beleid werd al snel overgenomen door andere westerse landen en via het IMF en de Wereldbank ook aan veel landen in Afrika, Azië en Latijns-Amerika opgedrongen.

Aan de andere kant van de wereld begon Deng Xiaoping in 1979 met de eerste voorzichtige stappen op weg naar de liberalisering van China's communistische planeconomie. Deze zouden veel succesvoller blijken dan de hervormingen waarmee Michail Gorbatsjov zes jaar later in de Sovjet-Unie zou beginnen en die uiteindelijk zouden leiden tot de ineenstorting van het communisme in Oost-Europa en het uiteenvallen van het Sovjetrijk. In plaats van geleidelijke liberalisering, kozen veel nieuwe regimes voor een neoliberale shocktherapie.

Het openstellen van steeds meer markten leidde tot een ongekenkende globaliseringsgolf, al zorgde dit niet voor een eenvormiger wereld. Integendeel. Door de toegenomen internationale concurrentie moesten landen, steden en bedrijven zich in toenemende mate profileren en een duidelijk herkenbaar merk worden om zo investeringen, talenten en toeristen te trekken.

Landen moesten zich duidelijker van elkaar onderscheiden. Dat kon door de nadruk te leggen op exceptionele landschappen, bekende historische monumenten en opvallende folkloristische tradities, maar dat ging evenzogoed door jezelf als hypermodern in de markt te zetten. Zo vroeg de Spaanse regering in de jaren tachtig de kunstenaar Joan Miró een logo te ontwerpen voor een 'Alles onder de zon'-campagne. Na bijna vier decennia dictatuur profileerde het land zich zo als een modern en aantrekkelijk vakantieland.

Een nog opvallender voorbeeld is het golfemiraat Dubai, waar niet alleen het hoogste en duurste hotel ter wereld verrees, maar ook nieuwe palmeilanden werden aangelegd met villa's voor de rijken der aarde. Vrijwel alle iconische gebouwen werden ontworpen door internationale sterarchitecten en gerealiseerd door goedkope arbeidsmigranten. Dubai nam ook deel aan de internationale wedloop om het hoogste gebouw van de wereld. In 2009 werd de spectaculaire, maar liefst 828 meter hoge Burj Khalifa geopend.

Branding werd ook steeds belangrijker voor bedrijven en met de groeiende globalisering gingen veel ondernemingen zich nadrukkelijker met hun land van herkomst associëren. Dat was duidelijk zichtbaar bij Ikea, de meubelgigant uit Zweden. In de jaren vijftig en zestig was het bedrijf snel gegroeid door goedkope, massaal geproduceerde meubels aan te bieden die de klant zelf in elkaar moest zetten. De eerste vestigingen waren modernistische dozen met een groot parkeerterrein. Op het moment dat Ikea in het buitenland begon uit te breiden, werd het Zweedse karakter van het bedrijf sterk benadrukt. Het logo, de bedrijfskleding en de showrooms kregen nu de kleuren van de nationale vlag: geel en blauw. De namen van de producten werden niet vertaald en in het restaurant werden alleen typisch Zweedse gerechten aangeboden. Zelfs de houtsoorten van de meubels waren Scandinavisch.

Noord-Amerika speelde een voortrekkersrol bij de herwaardering van collectieve identiteiten. Vanaf de jaren vijftig streed de burgerrechtenbeweging in de Verenigde Staten voor gelijkberechtiging. Veel zwarte Amerikanen wilden een eind aan de segregatie en volwaardig deelnemen aan het publieke leven. Maar al aan het eind van de jaren zestig ontstond een radicalere Black Power beweging die niet meer wilde opgaan in de grotere Amerikaanse natie, maar juist erkenning wilde van de eigenheid van de zwarte gemeenschap. Ook inheemse Amerikanen en jonge activisten uit immigrantengemeenschappen, zoals de gediscrimineerde Hispanics, verwierpen in toenemende mate het smeltkroesideaal. Zij wilden zich niet meer conformeren aan de cultuur van de dominante protestante Angelsaksische groep.

Ongeveer tegelijkertijd begonnen ook minderheden in Canada zich te emanciperen. Als antwoord op het groeiende onafhankelijkheidsstreven onder Franstalige inwoners van Quebec voerde de liberale regering van Pierre Trudeau al in 1971 een wet in die de overheid verplichtte om een diverse, multiculturele samenleving te bevorderen. Zo kregen Franstaligen meer culturele rechten, maar dat gold ook voor immigrantengemeenschappen en inheemse Amerikanen.

In Latijns-Amerika was de druk om te assimileren al even groot. Maar onder invloed van het neoliberalisme verlegden inheemse gemeenschappen hun aandacht van sociaaleconomische kwesties naar culturele rechten. Zij vonden in toenemende mate gehoor en in 1981 leidde dit tot de oprichting van een VN-werkgroep over inheemse volkeren. In de daaropvolgende decennia zouden veel Latijns-Amerikaanse landen maatregelen invoeren om inheemse talen, tradities en erfgoed te beschermen en bevorderen. De authentieke inheemse cultuur versterkte nu de herkenbaarheid van het land voor investeerders en toeristen.

Ook elders in de wereld werden etnische minderheden en immigrantengemeenschappen assertiever, terwijl het vooruitgangsideaal en de daarbij behorende assimilatieplichting onder druk kwamen te staan. In de laatste decennia van de twintigste eeuw kregen immigranten in veel landen meer rechten. In Spanje en Groot-Brittannië werden vergaande vormen van regionale autonomie ingevoerd, terwijl België en Ethiopië zelfs een federaal staatsbestel kregen.

En hele andere minderheid die zich ongeveer tegelijkertijd begon te emanciperen was de lhbt-gemeenschap. De International Lesbian and Gay Association stamt uit 1978. De strijd voor gelijke rechten en tegen de dominante heteroseksuele norm intensificeerde mede door de aidsepidemie in de jaren tachtig.

Maar niet alleen minderheidsgroepen begonnen zich te roeren, dit gebeurde ook met nieuwe bewegingen die beweerden de overgrote meerderheid van de bevolking te vertegenwoordigen. De stellingname van de één inspireerde anderen ook hun positie te bepalen. Dit gebeurde vooral in de vorm van een religieuze herleving en een hernieuwde nadruk op het nationalisme. Zo verzetten islamisten in het Midden-Oosten zich tegen de seculiere regimes die niet de gehoopte voorspoed hadden gebracht. Een heroriëntatie op de religieuze tradities en waarden van de meerderheid van de bevolking zou het eigen land weer op het juiste pad kunnen brengen.

Zo moest aan het begin van het cruciale jaar 1979 het regime van de sjah van Iran na grootschalige protesten plaats maken voor ayatollah Ruhollah Khomeini en zijn Islamitische Revolutie, die recht zou doen aan het sjiiitische geloof van de meerderheid van de bevolking. Maar als reactie op de gewelddadige bezetting van de grote moskee in Mekka door radicale islamisten. De sharia werd leidend, terwijl het wahabisme, de lokale ultraorthodoxe versie van de islam, met olie dollars in het buitenland werd gepropageerd.

Ongeveer tegelijkertijd verzetten hindoenationalisten in India zich steeds nadrukkelijker tegen het seculiere beleid dat door Mahatma Gandhi en Jawaharlal Nehru was ingesteld. Vreemde dingen en religieuze minderheden vormden al evenzeer een bedreiging voor de cultuur van de te lang lijdzzaam gebleven hindoe meerderheid. In de late jaren zeventig begonnen de hindoenationalisten aan een gestage politieke opmars die in 2014, onder leiding van Modi, bekrond zou worden met een absolute meerderheid in het parlement.

De religieuze herleving was ook zichtbaar in de Westerse wereld. Met de verkiezing van paus Johannes Paulus II in 1978 kwam de Rooms-Katholieke Kerk weer in een uiterst conservatief vaarwater. Zijn bezoeken aan zijn Poolse vaderland zouden bovendien een belangrijke rol spelen in het ondermijnen van het atheïstische communistische bewind in grote delen van Oost-Europa. In de Verenigde Staten richtte Jerry Falwell, een conservatieve televisiedominee – opnieuw in 1979 – Moral Majority op, een organisatie die als doel had om evangelische politiek te mobiliseren. Zijn programma, samengevat als 'pro-life, pro-traditional family, pro-moral and pro-American', zou een enorme invloed hebben op de Republikeinse Partij. De strijd tegen abortus, voor traditionele familiewaarden en een fel nationalisme kwamen nu hoog op de agenda te staan.

Opmerkelijk genoeg lieten ook Reagan en Thatcher een vergelijkbaar conservatief patriottisch geluid horen. Hoewel zij in hun beleid de nadruk legden op individualisme, het terugdringen van de verzorgingsstaat en internationale vrijhandel, beweerden ook zij dat de nationale identiteit bedreigd werd door de doorgeschooten tolerantie van de jaren zestig en de ondermijning van het traditionele gezin. Zij pleitten voor orde, zelfbeheersing, vlijt en vaderlands liefde.

De identiteitspolitiek rukte zelfs op in de communistische wereld. Dit was zichtbaar in China, waar Deng de combinatie van autoritaire politiek en economische liberalisering karakteriseerde als 'socialisme met Chinese kenmerken' en waar tegelijkertijd het confucianisme een comeback maakte. In Bulgarije speelde Ljudmila Zjivkova, de dochter van de partijleider, op patriotistische gevoelens in door meerdere grootschalige tentoonstellingen over het glorierijke vaderlandse verleden te organiseren, terwijl haar vader de Turkse minderheid dwong om Bulgaarse namen aan te nemen.

Dankzij de opkomst van het neoliberalisme verdwenen economische kwesties grotendeels uit het publieke debat. Er is geen alternatief zei Thatcher steeds als haar beleid bekritiseerd werd. Die leemte werd grotendeels gevuld door identiteitspolitiek, in allerlei varianten die elkaar ook nog eens versterkten. De opkomst van sociale media kort na de eeuwwisseling verscherpte de tegenstellingen tussen meerderheden en minderheden, tussen nationalist en internationalisten en tussen conservatieven en progressieven. Internet toverde de wereld niet om in een vriendelijk dorpsplein, zoals aanvankelijk werd gehoopt, maar zorgde er juist voor dat de temperatuur van het politieke debat verder opliep.

Identiteitspolitiek gaat over de vraag wie je bent of wie je zijn mag en over dit soort emotioneel beladen kwesties is het natuurlijk moeilijk compromissen sluiten. Verder gaat de overheid maar in zeer beperkte mate over identiteitskwesties. Haar voornaamste taken zijn immers het handhaven van de wet, het innen van belastingen en het verdelen van het budget over de ministeries.

Het neoliberale model heeft inmiddels veel van zijn glans verloren. De nadelen van een ongereguleerde markt worden voelbaar. Steeds meer consumenten zijn – geïnstigeerd door op winstbejag gerichte bedrijven – verslaafd aan sociale media, gokken, ongezond voedsel of nicotine. Veel bedrijven behalen hoge winsten, maar wettelen allerlei bijkomende kosten, zoals de overlast van arbeidsmigranten of massatoerisme, gezondheidsschade en milieuvervuiling af op de natuur, de maatschappij en de overheid, terwijl ze ondertussen allerlei internationale geitenpaadjes bewandelen om zo min mogelijk belasting te betalen. Verder verschuift het nationale inkomen steeds meer van arbeid naar kapitaal, zodat de kloof tussen de grote massa en een klein groepje rijken steeds groter wordt.

Toch is van een echte breuk met de erfenis van 1979 nog geen sprake. De belangrijkste verandering lijkt het in toenemende mate beschermen van de eigen markt door invoerheffingen op te leggen of de export van cruciale (hightech) goederen te beperken. Dus nationale oplossingen in plaats van internationale samenwerking.

De aantrekkingskracht van de identiteitspolitiek lijkt nog nauwelijks tanende. Weliswaar worden vanuit academische hoek de fundamenteen onder de identiteitspolitiek in toenemende mate in twijfel getrokken. Zo worden nationale en etnische gemeenschappen tegenwoordig vooral geïnterpreteerd als sociale constructies, die diepgaand met elkaar verknoopt zijn en voortdurend veranderen. Zelfs genderidentiteiten blijken fluïde te zijn.

Maar in de publieke sfeer is daar niet veel van te merken. De nadruk op authenticiteit en 'jezelf zijn', het belang van erfgoed, de aandacht voor de doorwerking van het verleden in het heden worden nog steeds als volstrekt vanzelfsprekend gezien. Ieder mens maakt deel uit van een in het verleden geworteld collectief en je identiteit en cultuur worden daar grotendeels door bepaald, zo is de gedachte. Zo fungeren collectieve identiteiten als goed verankerde bakens in een woelige geopolitieke zee. Populistische bewegingen en regeringen spelen daarop in door zich te beroepen op de (oudste) rechten van de meerderheid – wat in feite neerkomt op het recht van de sterkste – terwijl ze de schuld voor alle ellende afwentelen op een zondebok.